

O čem mluvíme, když mluvíme o předčasných odchodech ze vzdělávání – část I.

ANDREA SVOBODOVÁ

Co to znamená, když někdo školu nebo vzdělání opustí předčasně? Kde dohledat data k tomuto tématu a co z nich lze vyčíst? Jak je na tom Česká republika ve srovnání s dalšími zeměmi EU a kdo jsou ti, kteří nejčastěji odcházejí? Předkládaný článek, který se snaží na tyto otázky odpovědět, vznikl v rámci výzkumu zabývajícího se předčasnými odchody ze vzdělávání v Jihomoravském kraji (výzkum byl realizovaného pod záštitou projektu iKAP JMK II). Jeho cílem je přiblížit základní terminologii předčasných odchodů, představit datové zdroje, ze kterých lze informace k dané problematice čerpat, a na jejich základě popsat míru a částečně i charakter předčasných odchodů v Jihomoravském kraji v celorepublikovém a mezinárodním srovnání.

Data k předčasným odchodům ze vzdělávání

Předčasné odchody lze rozdělit na **předčasné odchody ze vzdělávání** a **předčasné odchody ze škol**. Zatímco první kategorie předčasných odchodů vypovídá o definitivním zanechání studia, v druhém případě to tak být nutně nemusí, neboť se předpokládá, že žák se může do školy po dočasném přerušení ještě vrátit a studium dokončit. Z tohoto důvodu je číslo osob předčasně ukončujících vzdělávání nižší než číslo těch, kdo předčasně odcházejí ze škol.

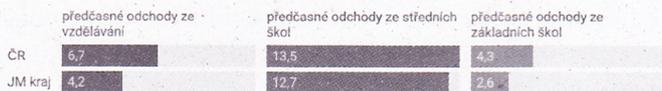
Statistická data k předčasným odchodům ze vzdělávání shromažďuje a vyhodnocuje Eurostat¹ a označuje je termínem „early school leavers“. Informace o osobách, které předčasně odcházejí ze škol, tzv. „early school dropouts“, Eurostat ani ČSÚ neshromažďují a čerpat je lze pouze ze školního výkaznictví (administrativní data). V této (první

části) článku se budeme věnovat předčasným odchodům ze vzdělávání.

Eurostat: Předčasné odchody ze vzdělávání („early school leaving“) – Česká republika v mezinárodním srovnání

Jak bylo řečeno výše, pojmem **předčasný odchod ze vzdělávání** rozumíme **definitivní zanechání studia**. Jedná se o ukazatel používaný Evropským statistickým úřadem (Eurostat)² zahrnující podíl osob v dané zemi ve věku 18–24 let, které dosáhly pouze nižšího sekundárního vzdělání (či ještě nižšího stupně vzdělání)³ a které se dále neúčastní dalšího vzdělávání. Údaj je získáván dotazníkovým šetřením. V podmínkách českého vzdělávacího systému jsou mezi předčasně odcházející ze vzdělávání zahrnovány dvě skupiny: osoby, které nedosáhly základního stupně vzdělání nebo po dosažení základního stupně vzdělání ve studiu nepokračují, a osoby, které ke studiu střední školy nastoupily, ale studium nedokončily (Trhlíková, 2018). Podle mezinárodní klasifikace vzdělání ISCED 97 se tedy jedná o osoby bez ukončeného základního vzdělání (ISCED 1) a osoby se základním vzděláním (ISCED 2).

Graf. č. 1. Předčasné odchody v ČR a JM kraji, rok 2019 v %

Údaje o předčasných odchodech ze středních škol zahrnují i žáky posledních ročníků, kteří k 30.6.2019 nesložili závěrečnou zkoušku.

Graf: Andrea Svobodová • Zdroj: MSMT, Eurostat • Vytvořeno nástrojem Datawrapper

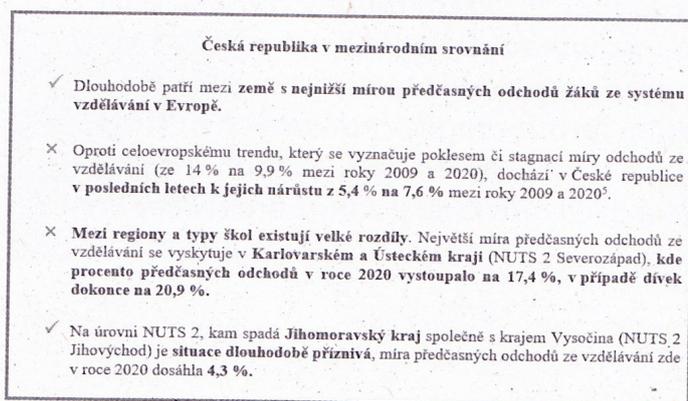
¹ Viz <https://op.europa.eu/webpub/eac/education-and-training-monitor-2020/en/chapters/chapter2.html#ch2-1>.

² V České republice tento údaj pro Eurostat zjišťuje Český statistický úřad na základě výběrového šetření pracovních sil (SILC).

³ Základní vzdělávání zahrnuje primární (ISCED 1) a nižší sekundární (ISCED 2) vzdělávání a trvá 9 let, což odpovídá 9 letům povinné školní docházky (obvykle od 6 do 15 let). Úspěšným ukončením vzdělávacího programu základního vzdělávání získává žák stupeň základního vzdělání. Část žáků absolvuje vzdělávání odpovídající druhému stupni základní školy nebo jeho část na víceletých gymnáziích (v šestiletém oboru po ukončení 7. ročníku ZŠ či v osmiletém oboru po ukončení 5. ročníku ZŠ) nebo v osmiletých oborech tanec na konzervatořích.

Co Eurostat nesleduje?

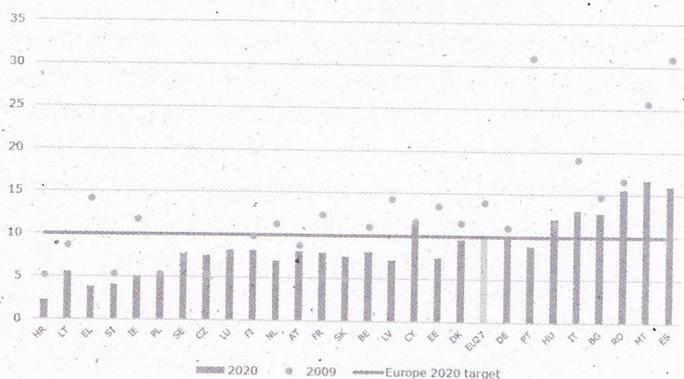
Z výše uvedeného vyplývá, že statistika Eurostatu nezahrnuje osoby, které ukončují vzdělávání před dosažením věku 18 let, ani ty, co se do školy vrátili po dosažení věku 24 let. Zatímco údaje o počtu osob, které si například vzdělání doplnily nástavbou po 24. roce věku, zůstávají v této statistice nezachyceny⁴, údaje o žácích, kteří školy opustili před dosažením věku 18 let, se do statistiky promítnou, i když s odstupem jednoho až tří let. Z tohoto důvodu je potřeba tomuto jevu věnovat zvýšenou pozornost a informace zjišťovat bezprostředně z jiných zdrojů (například ze školských matrik, nebo přímo od škol, z jejich výročních zpráv apod.).

Míra předčasných odchodů a její vývoj

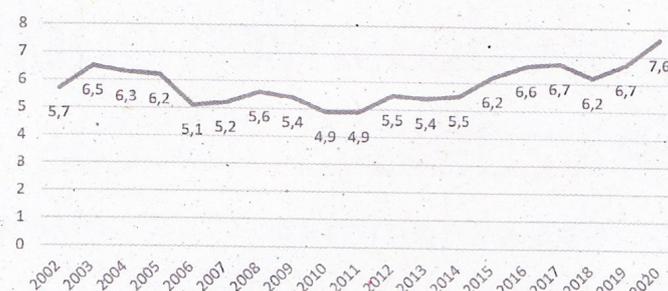
Evropská komise v rámci ET 2020 a 2030⁵ stanovila, že podíl osob předčasně ukončujících vzdělávání a odbornou

Graf č. 2. EU: Změna v míře dosažení předčasných odchodů ze vzdělávání 2009–2020

Zdroj: Eurostat, EU Labour Force Survey. Online data code: [edat_lfse_14]. Zpracování: Education and Training Monitor 2020, doplněno o vlastní zpracování pro rok 2020

Graf č. 3. Česká republika: Vývoj míry předčasných odchodů ze vzdělávání 2003–2020

Zdroj: Eurostat, EU Labour Force Survey. Online data code: [edat_lfse_14]. Zpracování: vlastní

přípravu ve věku 18–24 let by do roku 2020 neměl přesáhnout 10 % a do roku 2030 9 %.⁶ Česká republika se doposud pohybovala pod hranicí obou referenčních hodnot. Nicméně zatímco v případě řady jiných států EU předčasných odchodů ubývá (například v Portugalsku zaznamenali pokles ze 44 % v roce 2001 na 12 % v roce 2017), v ČR od r. 2011 předčasné odchody narůstají.

Situace v regionech

V rámci regionálního členění je extrémně nepříznivá situace v kraji Karlovarském a Ústeckém (NUTS 2 Severozápad), kde v roce 2020 procento předčasných odchodů dosáhlo 17,4 %⁷. Roli zde pravděpodobně hraje sociální a vzdělanostní složení obyvatelstva. Pro tento region je totiž typický vyšší výskyt nejen neprospívajících žáků, ale také sociálních a ekonomických problémů, jakými jsou vysoká nezaměstnanost, exekuce a vysoký počet dětí v bytové nouzi (Korbel et al., 2020). Nicméně vývoj je zde velmi nepříznivý i ve srovnání s Moravskoslezským krajem, kde je socioekonomická situace obdobná a kde podíl předčasných odchodů ze vzdělávání v roce 2020 dosáhl 9,6 % (Eurostat, EU Labour Force Survey)⁸.

Pro Jihomoravský kraj tento údaj není k dispozici, údaje Eurostat poskytuje pouze na úrovni NUTS 2, kam spadá Jihomoravský kraj společně s krajem Vysočina (NUTS 2 Jihovýchod). Situace v obou těchto krajích je dlouhodobě příznivá, i když i zde došlo v posledních letech k mírnému zhoršení. Tento trend se ale zvrátil v roce 2020, kdy míra předčasných

⁴ Viz https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=trng_lfse_01 & lang=en.

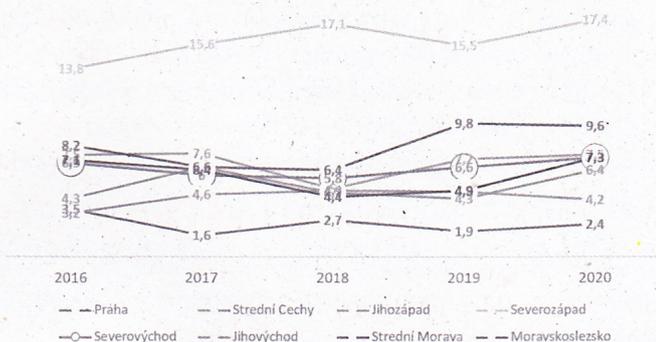
⁵ Strategický rámec pro Evropskou kooperaci v oblasti vzdělávání a odborné přípravy.

⁶ Viz [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021G0226\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021G0226(01)&from=EN).

⁷ Viz https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/edat_lfse_16/default/table?lang=en.

⁸ Viz https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/edat_lfse_16/default/table?lang=en.

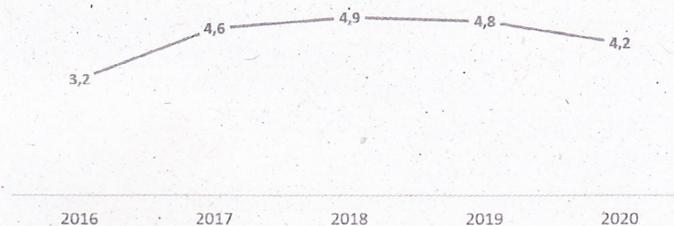
Graf č. 4. Změna v míře dosažení předčasných odchodů ze vzdělávání 2016–2020, dle NUTS 2

Zdroj: Eurostat, EU Labour Force Survey. Online data code: [edat_lfse_16]. Zpracování: vlastní

odchodů ze vzdělání **dosáhla 4,2 %, oproti 4,8 % v roce 2019** (Eurostat, EU Labour Force Survey)⁹ (graf. č. 5).

Graf č. 5. Změna v míře dosažení předčasných odchodů ze vzdělávání 2016–2020, Jihovýchod

Zdroj: Eurostat, EU Labour Force Survey. Online data code: [edat_lfse_16]. Zpracování: vlastní

Kdo čelí největšímu riziku?

Z dat Eurostatu vyplývá, že některé skupiny mladých lidí čelí rizikům předčasných odchodů ze vzdělávání častěji než jiné. Ve většině zemí EU je toto riziko například větší pro chlapce než pro dívky. Česká republika je v tomto ohledu specifickou výjimkou, neboť **situace mezi pohlavími** je zde dlouhodobě zcela vyrovnaná. Za zmínku ale stojí skutečnost, že regionálně se tato situace značně liší, a zatímco **regiony Severozápad a Jihozápad** se vyznačují tím, že zde **častěji odchází dívky než chlapci**, v **Moravskoslezském regionu** je to **naopak**. V rámci suburbanizace jsou pak předčasným

odchodem nejčastěji ohroženi **mladí lidé žijící v menších městech a na předměstí**.¹⁰

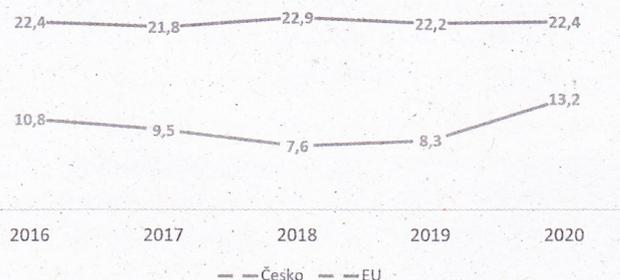
Graf č. 6. Dívky předčasně odcházející ze vzdělávání v roce 2016; 2020, dle NUTS 2

Zdroj: Eurostat, EU Labour Force Survey. Online data code: [edat_lfse_16]. Zpracování: vlastní

Obecně také většímu riziku čelí **žáci s migrantským původem**. To platí i pro Českou republiku. Rozdíly mezi žáky s migrantským původem a bez něho zde sice nejsou tak markantní jako například v Řecku, Španělsku nebo Itálii, přesto je ale situace v ČR, zejména s ohledem na recentní vývoj, nepříznivá. Jak ukazuje graf č. 5, mezi rokem 2019 a 2020 **došlo k nárůstu předčasných odchodů u žáků s migrantským původem** z 8,3 % na 13,2 %. Naopak některé země (například Belgie nebo Portugalsko), kde se problém předčasných odchodů ještě před 10 lety týkal více než 20 % žáků „cizinců“, na tom byly v roce 2020 lépe než Česká republika.

Graf č. 7. Žáci s migrantským původem předčasně odcházející ze vzdělávání, vývoj v období 2016–2020

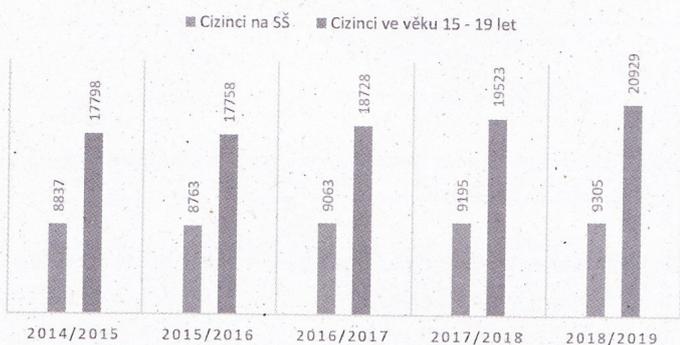
Zdroj: Eurostat, EU Labour Force Survey. Online data code: [edat_lfse_16]. Zpracování: vlastní

⁹ Viz Eurostat, EU Labour Force Survey.

¹⁰ Viz https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/edat_lfse_30/default/table?lang=en.

To, že žáci cizinci patří v České republice mezi ty předčasným odchodem nejohroženější, dokládají i jiná čísla. Například při srovnání celkového počtu cizinců ve věku 15–19 let mezi školními roky 2014/2015 a 2018/2019 s počtem cizinců studujících na středních školách se ukazuje, že na střední škole nestuduje ani polovina z nich (viz graf č. 8). Tato viditelná disproporce se nijak výrazně nezmírní ani při započtení patnáctiletých žáků (cizinců) posledních ročníků základních škol, kterých je odhadem 2 000 (Titěrová, 2020)¹¹.

Graf č. 8. Počet cizinců na SŠ a počet cizinců ve věku 15–19 let ve školních letech 2014/2015–2018/2019

Zdroj: ČSÚ

Údaje o předčasných odchodech ze vzdělávání z hlediska kategorie vzdělávání Eurostat nesleduje. Na základě údajů ze školních matrik za školní rok 2018/2019 ale lze odhadovat, že nejvyšší podíl předčasných odchodů se vyskytuje v oborech bez výučního listu. Zde je však potřeba mít na paměti, že se nejedná o předčasné odchody ze vzdělávání, ale o předčasné odchody ze středních škol a že je pravděpodobné, že mnozí žáci studium nakonec dokončí, byť na jiné škole. Podrobnosti vztahující se k tématu předčasných odchodů ze škol budou shrnuty v druhé části tohoto článku, kde si na datech ze školní matriky mimo jiné ukážeme, kolik žáků odchází ze základního vzdělání, kolik ze středního, v jakých oborech žáci nejčastěji ze školy odcházejí a jaká je situace regionech (se zaměřením na Jihomoravský kraj).

Mgr. Andrea Svobodová, Ph.D., členka výzkumného týmu Agentury pro sociální začleňování zaměřujícího se na témata inkluze ve vzdělávání, v JCMM, z. s. p. o., se zabývá tématem předčasných odchodů ze vzdělávání

Jak vypadá žák čelící většímu riziku předčasného odchodu ze vzdělávání?

- častěji bude bydlet v regionu Severozápad,
- v regionu Severozápad a Jihozápad to častěji bude dívka,
- v Moravskoslezském regionu to častěji bude chlapec,
- častěji to bude žák/žákyně s migrantským původem,
- častěji to bude žák/žákyně v učňovském oboru,
- častěji se bude jednat o osobu docházející do školy v malém městě nebo na předměstí.

Článek je výstupem projektu Implementace KAP JMK II, registrační číslo CZ.02. 3. 68/0.0/0.0/19_078/0017177 v rámci Operačního programu Výzkum, vývoj a vzdělávání.

ZDROJE

- EUROSTAT. *EU Labour Force Survey*. Online data code: [edat_lfse_14], [edat_lfse_16], [edat_lfse_30].
- KORBEL, M. a kol. *Souvislost sociálního znevýhodnění a vzdělávacích problémů*. PAQ Research, 2020.
- *Monitor vzdělávání a odborné přípravy* [online, cit. 9. 11. 2021]. Dostupné z: https://op.europa.eu/webpub/eac/education-and-training-monitor-2020/countries/czechia_cz.html.
- TITĚROVÁ, K. *Současný stav podpory dětí a žáků s OMJ*. [Prezentace na konferenci, 2020.] Dostupné z: https://www.meta-ops.cz/sites/default/files/soucasny_stav_podpory_-_titerova.pdf.
- TRHLÍKOVÁ, J. *Metodická doporučení pro práci se žáky ohroženými předčasným odchodem ze vzdělávání*. NÚV, 2018. Dostupné z: <https://www.infoabsolvent.cz/Temata/PublikaceZP?Stranka=9-0-158&NazevSeo=Metodicka-doporuceni-pro-praci-se-zaky-ohrozenymi>
- *Usnesení Rady o strategickém rámci evropské spolupráce v oblasti vzdělávání a odborné přípravy s ohledem na vytvoření Evropského prostoru vzdělávání a další vývoj po jeho dosažení (2021–2030)* [online, cit. 10. 11. 2021]. Dostupné z: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021G0226\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021G0226(01)&from=EN).

¹¹ Ve srovnání s tím byl v roce 2019 počet dětí ve věku 15–19 let 467 391 a počet studujících na středních školách 420 tis. (ČSÚ).